

Михайло ЛАБАЩУК

© 2001

ДИФЕРЕНЦІЙНО-СИНТЕТИЧНИЙ ПІДХІД (ФУНКЦІОНАЛІЗМ) У ПСИХОЛІНГВІСТИЦІ

Психологія як наука, що вивчає зовнішню та внутрішню детермінованість поведінки особистості, сама по собі є однією з найфункціональніших та найпрагматичніших у спектрі наук про природу, суспільство та особистість. При цьому, говорячи про прагматизм, ми маємо на увазі перш за все суб'єктивну та ціннісно-діяльну основу психології особистості і ціннісне компонентно-аналітичне та інтегрально-синтетичне спрямування відповідних досліджень. Тому ми не змішуємо функціоналізм дослідницького підходу як, з одного боку, ні з взаємодією онтологічних елементів структури об'єкта аналізу, так і, з іншого боку, ні з утилітаризмом чи вульгарним прагматизмом діяльності особистості (див.: Лешак, 2000).

Стисло характеризуючи, можна назвати диференційно-синтетичний підхід аналізом через синтез, або ж синтезом через аналіз. Причому, ми не стверджуємо, що наукове дослідження відкриває те, що вже є готовим і лише непоміченим дослідником. Порівняйте, наприклад, точку зору М.Хайдеггера на дослідження як на «прозріння в те, що є», як вхід у «відкритість того, що само показується» (див.: Хайдеггер, 1993: 257; 266). Ми, навпаки, скоріше стверджуємо, що відкриваючи, ми не менше займаємось конструюванням і моделюванням, вносячи в об'єкт дослідження власну суб'єктивну волю.

Говорячи найбільш узагальнено, можна називати функціоналізмом духовну корисність, власне саме глобальну, а не сьогоденну ефективність неусвідомлених або усвідомлених дій особистості. Функціоналізм дослідницького підходу передбачає у перспективі реалізацію внутрішніх потенцій особистості, які не йдуть принципово врозріз з інтересами суспільства, тобто сукупності всіх інших конкретних особистостей.

В основі даної реалізації функціоналізм передбачає дослідження ціннісної взаємодії перцептивно (онтологічно) і раціонально (гносеологічно) виділених ділянок та елементів зовнішньої та внутрішньої «дійсності» суб'єкта і, що дуже важливо, передбачає дослідження можливостей змінення цих взаємозалежностей (і навіть керування ними). Саме таким чином може бути несутеречливо узгодженим переважно неусвідомлений характер виявів психічної діяльності суб'єкта і переважно усвідомлений характер психосеміотичних досліджень.

Структуру особистості можна представити (дуже узагальнено) у вигляді сукупності наступних сутностей – чуттєво-сенсорна складова, чуттєво-емоційна складова, раціонально-поняттєва складова (у тому числі вербально-семіотична), духовно-етична складова та ін. Зрозуміло, що людина існує та орієнтується в світі (та пізнає світ) у різній задіяності зазначених власних здатностей.

Відповідно і філософи та психологи, створюючи концептуальні теорії, часто надають перевагу певному складнику перед іншими, і ця незбалансованість призводить до суперечностей різних поглядів. Наприклад, акцентування об'єктивності світу і визнання досто-

вірності сприйняття його раціонально-чуттєвими здатностями людини веде неминуче до матеріалістичної позиції. З іншого боку, визнання умовності та суб'єктивності чуттєвих уявлень і лише довіра до істинності логічних суджень веде до раціоналізму. Навпаки, недовіра до можливостей органів чуття об'єктивно свідчити про світ та недовіра до раціональних здатностей людини призводить до інтуїтивістських теорій і т.ін.

Через це в методологічному відношенні функціоналізмом може бути названий дослідницький підхід, який містить у собі не окремі ознаки (наявність яких сама по собі ніколи не може бути виключена), а містить за можливістю всю сукупність ознак чи показників глобально функціонально-прагматичної спрямованості дослідження.

Нижче ми подаємо найважливіші, на наш погляд, ознаки функціоналізму у психологічних дослідженнях взагалі та у психолінгвістичних зокрема.

Функціоналізм у психології

Серед найбільш важливих критеріїв функціональності дослідницького підходу можуть бути визнані наступні:

1. Спрямованість на розмежування у дослідженні дихотомічних полюсів: розвитку та гомеостазу; діяльності (або діяльного стану) і покою; варіанта та інваріанта; динамізму та моделі.

2. Визнання глобальності *стосунків* у досліджуваних процесах та релятивізму сутностей.

3. Множення психічних функцій, вичленування функцій психіки.

4. Активна позиція суб'єкта.

5. Плюралізм з визнанням інваріанта, який моделює цей плюралізм.

6. Пріоритет соціума (у двусторонності стосунків «вродженість – набутість») в онтогенезі особистості (інтеріоризація).

7. Пріоритет особистості (у двусторонності стосунків «суб'єкт – соціум») у синхронії особистості.

8. Дистанціювання «Я» суб'єкта від соціума та від «Я» іншого.

9. Багатомісність суб'єкта.

10. Апостеріоризм цілого досвіду.

11. Априоризм способів пізнання.

12. Соціально-психологічна природа категорії детермінізму.

13. Психологічність категорії соціального.

14. Дослідження особистості у трьох аспектах її діяльності – предметна діяльність, комунікативна діяльність, когнітивна діяльність.

На протигагу викладеному вище ознаками нефункціонального підходу досліджень можуть бути визнані наступні критерії:

– Монізм.

– Об'єктивізм.

– Плюралізм без інваріанта.

– Соліпсизм онтогенеза (на протигагу соціологізму).

– Детермінізм (реалістичний – детермінованість природою, ідеалістичний – детермінованість вищою реальністю, індивідуалістичний – безвідносна суб'єктивність).

– Екстеріоризація (неабсолютна).

Функціоналізм у психолінгвістиці

Найбільш важливими критеріями функціональності підходу психолінгвістичного дослідження можна визнати наступні:

1. Розділення вербального та невербального аспектів (у першу чергу, мова/мовлення – понятійна система).

2. Асиметрія рівнів психіки: форма – значення, значення – поняття, поняття – образ, образ – уявлення, уявлення – відчуття (релятивізм стосунків).

3. Соціально-психологічний детермінізм мовної діяльності.

4. Пріоритет соціолекту в онтогенезі мовної особистості.
5. Пріоритет ідіолекту у синхронії мовної особистості.
6. Соціолект як різновид ідіолекту, а не навпаки.
7. Множення кількості стосунків функцій мовної одниці.
8. Розрізнення семіотичної і когнітивної функцій мови (у першу чергу мова – знаряддя спілкування, а вже потім – засіб розвитку мислення).
9. Ціннісний характер функції (значимість).

Таким чином, можна підсумувати основні положення, згідно з якими психосеміотичне дослідження виявляється оптимально збалансованим. Насамперед, таке дослідження уникає крайнощів будь-якої методологічної позиції, не стверджуючи пріоритету ні матерії, ні чуттєвості, ні раціональності чи т.ін.

Всі методологічні позиції виходять з природи духовної та психо-соматичної будови людини. Серед відзначених нами найважливіших структурних складових та здатностей людини – духовність, чуттєвість, сенсорність, раціональність, уява, мовна здатність – жодна не може бути проігнорована у будь-якому цілісному дослідженні. Але все ж легко уявити (чи погодитись з можливістю), що у різноманітності цієї мозаїки за бажанням чи уподобанням дослідника будь-яка з цих складових може стати своєрідною точкою відліку, а отже і домінантою підходу.

Оптимальне збалансування цих складових відповідно до мети діяльності та особливо до цінностей існування і складає зміст означеного нами диференційно-синтетичного (функціонального) підходу. Отже, цей підхід не претендує на об'єктивність, і його особливістю є одночасне диференціювання (чи множення) сутностей і органічність цих сутностей у їх власній цілісності.

Мова як структурна складова мовної діяльності особистості займає визначальне місце у будь-якому гуманітарному дослідженні. Причому, роль мови зводиться не обов'язково до позитивних результатів дослідження. Це пояснюється тим, що можливості та спроби об'єктивації мови (як невід'ємного фактору існування людини) не є однозначними. Кожна із здатностей особистості – напр., сенсорність, чуттєвість, раціональність, мовна здатність – характеризується асиметрією стосунків до інших здатностей. Маючи певні переваги перед іншими, кожна із здатностей має також супутні, так би мовити, гальмівні, інерційні потенції, інерційність яких нелегко враховується (або й зовсім не враховується) носієм цих властивостей.

Можна спостерігати щонайменше три суперечливих погляди на статус об'єктивності мови: 1 – онтологічна реальність мови поза людиною і поза людством, 2 – онтологічна реальність мови в людині (але в підсвідомості людини), 3 – онтологічна реальність мови в свідомості людини — а саме визнання мови як відношення знань суб'єкта (проте, виключно знань про *можливу* вербальну комунікацію) до інтенції суб'єкта у процесі предметно-рефлексивної та соціально-комунікативної діяльності.

Деякі зразки науково-філософського типу мислення не задаються увагою до структури мовної діяльності (але разом з тим також і до прагматичної складової мови), цілком зосередившись на онтології мови. Це призводить до звеличення самоцінності мови, до уособлення, містифікації мови, до її (різною мірою) сакралізації. Навпаки, ті теорії, які не феноменологізують та не сакралізують мову, страждають іншим недоліком – вони її повністю або ж частково ігнорують, і лише у кращих випадках визнають її важливу роль, але не наближаються до дослідження фактичного її статусу.

Можна пригадати безліч філософських та наукових теорій, які підкреслюють повну чи значну невідповідність мови до позначуваних нею референцій. Проте, немає потреби доводити, що у сучасному типі соціального спілкування мовна здатність людини є незамінною складовою особистості. Універсальна асиметрія структурних складових та здатностей особистості (напр., уяви до чуттєвості, понять до уявлень, значень до понять і т.ін.) не повинна стати на перешкоді до осмислення сутності їх неоднозначних стосунків.

Тому найбільш відповідним до сучасних вимог дослідженням [у якому вирішальна

роль залишається за семіотичними засобами (а саме такими є всі гуманітарні дослідження) буде таке дослідження, яке за точку відліку обере мовну здатність людини. При цьому, це дослідження ні в якому разі не повинно надавати переваги обраній за відлік мовній здатності особистості. Навпаки, мова є лише організуючий, скоріше навіть реєструючий інструмент соціального спілкування та пізнання світу.

ЛІТЕРАТУРА

- Бергсон А. Собр. соч. в 4-х т.– М.: Московский клуб, 1992.– Т.1.– 328 с.
Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6-ти томах.– М.: Педагогика, 1982.– Т.2.– 504 с.
Кант И. Критика чистого разума.– М.: Мысль, 1994.– 591 с.
Лещак О. К проблеме понятия функции в функционально-прагматической методологии // Rozważania metodologiczne. Język – Literatura – Text.– Warszawa, 2000. – С. 243-254
Хайдеггер М. Время и бытие.– М.: Республика, 1993.– 447 с.